

УДК: 339.564

Кальченко С. В., д.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ОВОЧІВНИЦТВА

Анотація. В статті розглянуто концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва. Розкрито специфіку функціонування даної галузі в системі національної економіки. Обґрунтовано необхідність створення умов для ефективного функціонування малих форм аграрного виробництва, а також підвищення рівня їхнього організаційно-інформаційного забезпечення як запоруки конкурентоспроможного функціонування овочівницької галузі.

Ключові слова: овочівництво, селянські домогосподарства, конкурентоспроможність, інформаційне забезпечення.

JEL code classification: Q01, Q18, Q12

Kalchenko S.V.
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Tavria State Agrotechnological University

CONCEPTUAL FOUNDATIONS COMPETITIVE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC VEGETABLE GROWING

Annotation. In the article the conceptual basis of a competitive domestic vegetable. The author emphasizes that the activities of small-scale production is only a necessary response to the transformation process that is constantly occurring in the system of national agricultural production. Peasant households only adapt to corresponding changes in the field of organizational, economic and socio-economic relations. The system of relations formed by representatives of big business with state institutions. The corresponding negative practice that emerged in the days of the planned economy model. It deprives when the subjects of small-scale agricultural production sector opportunities to participate in the development of the industry. The specific sexual functioning of this industry in the national economy. The necessity of creating conditions for the effective functioning of small forms of agricultural production and enhance their organizational and information support as a prerequisite for the functioning of a competitive industry. The author formulated the basic concept of competitive domestic vegetable. The strategy of private households should be on the following principles.

1. Ensuring work family forms functioning of the economy as a basic component of rural development.
2. Promote the transition peasant households in agricultural commodity bases with providing simultaneous diversification of economic activities at the village.
3. Active involvement of private farms to a system of domestic agricultural production as subjects of economic relations by establishing cooperative associations.
4. Training for private households to provide mass transfer of small-scale agricultural business sector to a new level of functioning and development of rural areas.

Keywords: vegetable, peasant households, competitiveness, information.

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування вітчизняного аграрного виробництва характеризується низькою координацією дій між суб'єктами підприємницької спільноти, представниками сільської громади та державними інститутами на загальнодержавному та регіональному рівнях. Відсутність системності у розвитку аграрного сектору в цілому та

його окремих галузевих напрямків стає на заваді забезпечення конкурентоспроможної економічної діяльності аграріїв, особливо в сфері середнього та малого бізнесу.

Дана ситуація ускладнюється особливостями функціонування окремих видів діяльності, проблемами з ресурсного забезпечення, обумовленими специфікою структури сільськогосподарських виробників, а

також станом діючої реалізаційної мережі. Зазначені характеристики повною мірою відносяться до виробництва овочевої продукції, функціонування якої протягом останніх 10 років відбувалося на незадовільному рівні. Необхідність формування концепції розвитку галузі овочівництва як невід'ємної складової вітчизняного аграрного сектору з урахуванням сучасних організаційно-економічних особливостей функціонування обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що питання забезпечення конкурентоспроможного розвитку овочевої галузі знайшли своє відображення в наукових роботах М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, Т.І. Яворської та ін. Роль представників малих форм аграрного виробництва досліджувалась у роботах В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, М.М. Кропивка, О.В. Чаянова та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення перспективні напрями функціонування даної галузі в межах єдиної науково обґрунтованої концепції.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад конкурентоспроможного функціонування галузі вітчизняного овочівництва як системи взаємопов'язаних елементів, базуючись на принципах сталого розвитку та необхідності забезпечення процесу розбудови сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку вітчизняного овочівництва характеризується домінуванням представників дрібнотоварного сектору, виробнича діяльність яких значною мірою орієнтована на задоволення власних споживчих потреб. Протягом останніх п'яти років питома вага даної групи аграріїв у загальному обсязі виробництва овочів відкритого ґрунту становила 86%, а по картоплярству даний показник дорівнював 97%. Водночас відсоток спожитої продукції зазначених видів протягом 5 років становив відповідно 70% та 30%. Дана ситуація негативно позначається не тільки на рівні конкурентоспроможності галузі овочівництва, як

складової аграрного виробництва, а й стримує процес розвитку овочепродуктового підкомплексу України.

Слід зазначити, що діяльність суб'єктів дрібнотоварного сектору є лише вимушеною реакцією на трансформаційні процеси, які постійно відбуваються в системі вітчизняного аграрного виробництва. Селянські домогосподарства лише пристосовуються до відповідних змін у сфері організаційно-економічних та соціально-економічних відносин, які формують представники крупного бізнесу разом з державними інститутами. Дана практика, коли суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва позбавляють можливості брати участь у процесі розвитку галузі, хоча б на регіональному рівні, сформувалась ще за часів існування планової моделі господарювання. У сучасних умовах держава лише зберігає статус-кво, користуючись низьким рівнем самоорганізації серед селянських домогосподарств.

Основні положення концепції конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва полягають у наступному.

1. Домінування малих форм аграрного виробництва в загальній структурі сільгоспвиробників.

2. Стимулювання процесу еволюційного переходу переважної кількості селянських домогосподарств на товарні принципи економічної діяльності з наступною юридичною легалізацією.

3. Інфраструктурне забезпечення розвитку вітчизняного овочівництва, відновлення системи регіональних мереж переробки зберігання та збуту овочевої продукції.

4. Активізація інтеграційних процесів серед місцевих аграріїв, стимулювання процесу створення мережі обслуговуючих кооперативів на базі суб'єктів аграрного виробництва, діяльність яких тісно пов'язана із функціонуванням сільських територій.

5. Поглиблення співпраці між місцевими аграріями та регіональними науково-навчальними центрами.

Таблиця 1

SWOT – аналіз концепції розвитку галузі овочівництва на базі дрібнотоварного сектору*

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність регіональної логістичної системи, мережі дрібнотоварних ринків, що є стабільним каналом реалізації овочевої сировини. 2. Незадовільний рівень доходів переважної більшості сільського населення є потужним стимулом для пошуку ефективних форм само зайнятості селянських домогосподарств. 3. Специфіка соціально-економічної природи функціонування селянських домогосподарств дозволяє їм тривалий час функціонувати в умовах безприбутковості. 4. Здатність широко комбінувати існуюче техніко-технологічне забезпечення, та напрями використання ресурсного потенціалу, спроможність вільно експериментувати, запроваджуючи нові інноваційні рішення. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дрібнотоварний характер виробничої діяльності переважної більшості господарств. 2. Відсутність системного наукового обґрунтування інноваційної економічної діяльності малих форм аграрного виробництва. 3. Необхідність забезпечення самовідтворення селянської родини як запоруки подальшого існування селянського домогосподарства. 4. Неможливість самостійно формувати оптові партії сільськогосподарської продукції. 5. Низький рівень самоорганізації селянських домогосподарств 6. Відсутність належного рівня професійної підготовки серед керівництва селянських домогосподарств
Зовнішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стимулювання розвитку суміжних та допоміжних галузевих напрямків (переробка, зберігання, збут, аграрна наука тощо). 2. Призупинення процесу депопуляції в системі сільських територій. 3. Підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрної галузі 4. Сприяння вирішенню проблеми продовольчої безпеки в країні. 5. Сприяння процесу інноваційного розвитку національної економіки. 6. Стимулювання процесу еволюційного переходу суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва на підприємницькі засади економічної діяльності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатній рівень державної підтримки галузі овочівництва як сукупності виробників (відповідні стимулюючі заходи переважно стосуються крупних агрокомпаній та агрохолдингів). 2. Експансія іноземних товаровиробників внаслідок лібералізації зовнішньоекономічних відносин. 3. Загальні дезінтеграційні процеси в системі національної економіки, результати яких відбиваються в аграрній сфері. 4. Незадовільний рівень інфраструктурного та інформаційного забезпечення розвитку аграрної сфери.

Джерело: *дослідження автора

В основу стратегії розвитку селянських домогосподарств, як базової складової розвитку овочівницької галузі, мають бути покладені наступні принципи.

1. Забезпечення сімейно-трудоваї фор-

ми функціонування господарства як базової складової розвитку сільських територій.

2. Стимулювання переходу селянських домогосподарств на товарні засади сільсь-

когосподарського виробництва із забезпеченням одночасної диверсифікації господарської діяльності на рівні села.

3. Активне залучення селянських домогосподарств до системи вітчизняного аграрного виробництва як суб'єктів економічних відносин шляхом створення кооперативних об'єднань, які мають надавати соціальні та господарські послуги своїм членам, інтегруючи їх у єдину спільноту із спільними інтересами.

4. Підготовка фахівців для селянських домогосподарств з метою забезпечення масового переходу дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва на якісно новий рівень функціонування та розбудови сільських територій.

Структура концепції розвитку селянських домогосподарств визначається їх соціально-економічною сутністю, місцем у процесі розбудови сільських територій. Основні розділи Концепції можна представити наступним чином.

1. Стартові умови та оцінка стану функціонування селянських домогосподарств.

2. Стратегічні цілі та пріоритети розвитку дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва.

3. Основні напрями реалізації стратегічних цілей.

4. Механізм реалізації концепції розвитку селянських домогосподарств.

У процесі формування першого розділу Концепції надзвичайно важливе значення мають результати аналізу наявної інформаційної бази. Головною метою аналізу є визначення рівня соціального, економічного, технічного розвитку селянських домогосподарств, а також виявлення тенденцій і трендів їх функціонування. У результаті формується 1 розділ Концепції, в якому визначається стартовий потенціал селянських домогосподарств. Стартовий потенціал розвитку селянських домогосподарств містить наступні складові:

- ресурсний потенціал (природно-ресурсний, демографічний, економіко-регіональний);

- потенціал сприяння економічному розвитку (виробничий, науково-інноваційний, інформаційний, соціально-інфраструктурний);

- потенціал сприяння соціальному розвитку (соціально-психологічний, культурний, нормативно-правовий).

У другому розділі Концепції формуються стратегічні цілі та пріоритети розвитку селянських домогосподарств. Цілі розвитку розглядаються як в якісному, так і в кількісному виразі, що, в свою чергу, передбачає наявність системи орієнтирів, індикаторів та нормативів. Визначеність цілей має бути узгодженою з науково обґрунтованими результатами та прогнозами, які здійснені у першому розділі. В якості головних цільових установок для розвитку селянських домогосподарств розглядаються наступні:

1. Забезпечення високого рівня якості життя сільського населення і цільовими показниками є показники рівня життя (дохід на 1 особу, тривалість життя тощо), а цільовими нормативами – державні та міжнародні соціальні стандарти.

2. Забезпечення належних темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах за умов підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Третій та четвертий розділ визначають основні напрями та механізм реалізації стратегічних цілей визначених у Концепції. Механізми забезпечення реалізації Концепції являють собою цілеспрямовані дії організаційних структур на суб'єкти господарювання з метою досягнення намічених цілей. У сучасних умовах доцільним є створення інтегрованих структур, які представлятимуть інтереси як держави, так і дрібнотоварного підприємництва. Здебільшого організації або аналоги виконавчих служб з представників державних інституцій та малого бізнесу мають створюватися на базі сільських громад, делегуючи свої повноваження у вищі представницькі органи. Передбачається також розробка державних та регіональних програм як інструментів реалізації стратегічних цілей.

Прогнозуючи можливі зміни в структурі валової продукції сільського господарства в результаті зазначених процесів, ми брали до уваги декілька аспектів даної ситуації. По-перше, загальний стан галузі та значення селянських домогосподарств як ви-

робника. По-друге, перспективи розвитку товарних селянських господарств в окремих галузях, виходячи з особливостей організації виробничого процесу, наявності матеріально-технічного забезпечення то-

що. Прогнозується, що селянські домогосподарства залишатимуться визначальною складовою виробництва овочів та картоплі (рис.1).

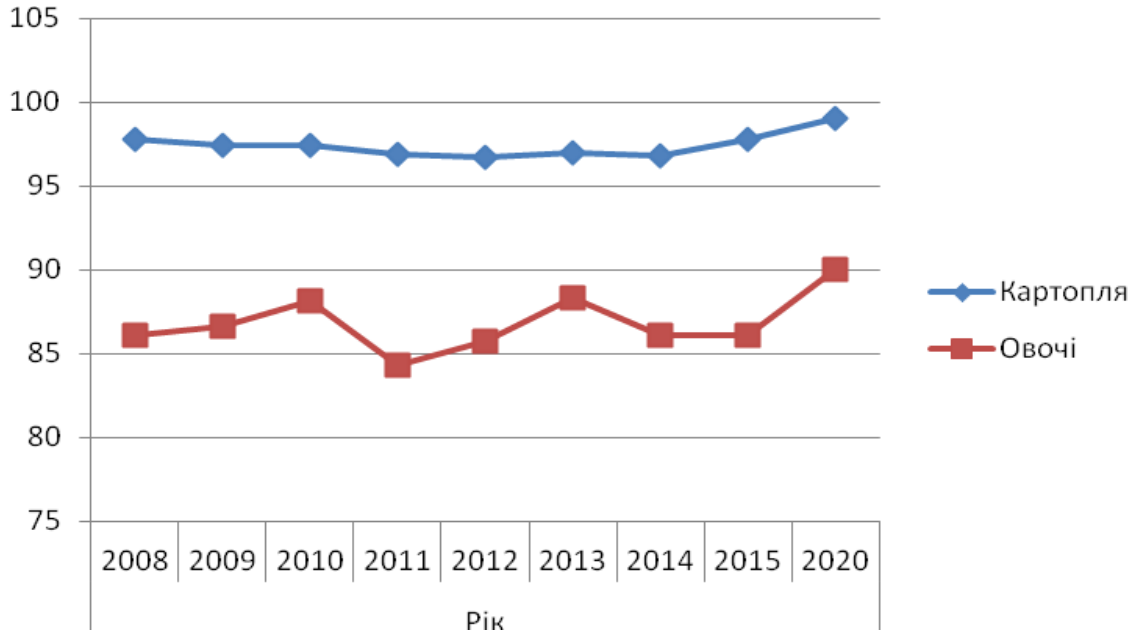

Рис. 1. Прогноз питомої ваги селянських домогосподарств у загальній структурі виробництва картоплі та овочів:

Лжеперло *Послідження автора

Аналізуючи можливі перспективи активності товарних селянських господарств у зазначених напрямках, прогнозується зростання ролі селянських домогосподарств як виробників картоплі, овочевої продукції та продукції молочного скотарства. Причиною цього є позитивні наслідки переходу частки селян на товарні засади господарювання, а також той факт, що, на нашу думку, сільськогосподарські підприємства і надалі ухилятимуться від диверсифікації своєї діяльності. На підставі даних припущень прогнозується, що майже 100% картоплі та 90% овочів вирощуватиметься в селянських домогосподарствах, причому більшість картоплі та овочів припадатиме на господарства, які функціонуватимуть на товарних засадах.

Надзвичайно важливим у розвитку сільськогосподарського виробництва залишається питання географічного розташування у тій чи іншій природно-кліматичній зоні. У даному випадку ми розглядаємо не тіль-

ки спеціалізацію певних регіонів у виробництві сільськогосподарської продукції, обумовлену наявністю сприятливих природних умов, але й стан організаційного забезпечення та динаміку виробництва відповідних видів продукції в селянських господарствах. Все це є основою для оцінки майбутніх перспектив розвитку відповідних галузевих напрямків серед вітчизняного селянства.

Оцінюючи перспективи розвитку овочівництва та картоплярства в селянських домогосподарствах, нами бралися до уваги декілька обставин. По-перше, відсутність істотної конкуренції з боку сільськогосподарських підприємств (особливо у садівництві), що дає селянським господарствам можливість спокійно розвиватися. По-друге, більша прив'язка напрямів виробництва до природно-кліматичних умов конкретного регіону, що обмежує напрями виробничої діяльності. Суттєво впливає на можливість розвитку галузі також наяв-

ність або відсутність системи переробних центрів.

З урахуванням зазначених особливостей, на нашу думку, майже 40% валового збору овочів у 2020 році припадатиме на особисті селянські господарства степової зони, яка має більш вигідні територіальні та природно-кліматичні умови. При цьому необхідно відмітити, що овочі, які останнім часом постачаються на місцеві оптові та роздрібні ринки масовими партіями, активно здаються і на переробні підприємства.

У процесі еволюційного переходу селянських господарств на товарні засади сільськогосподарського виробництва відбуватиметься зростання значення даного сегменту аграрного виробництва для продовольчого забезпечення населення. Прогнозується, що у картоплярстві та виробництві овочевих культур селяни вирошуватимуть більшість продукції з метою подальшої реалізації, не відчуваючи конкуренції з бо-

ку сільськогосподарських підприємств, і тому дані напрямки товарного виробництва мають широкі перспективи для подальшого розвитку.

Висновки. У статті висвітлено сучасний стан та особливості розвитку вітчизняного овочівництва. Обґрунтовано визначальну роль представників дрібнотоварного сектору у виробництві овочевої сировини. Наголошується, що діяльність суб'єктів дрібнотоварного виробництва є лише вимушеною реакцією на трансформаційні процеси, які постійно відбуваються в системі вітчизняного аграрного виробництва. Автором сформульовано основні положення концепції конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва. Прогнозується, що в результаті практичної реалізації заходів, які передбачають впровадження положень концепції, можливим є забезпечення якісного розвитку овочівницької галузі.

Список літератури:

1. Дієсперов В.С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. - 2015. - № 5 - С. 70
2. Збарський В.К. Тенденції розвитку селянських домогосподарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. - 2008. - №5-6. - С. 56-62.
3. Кропивко М.М. Основні напрями підвищення продуктивності селянських господарств / М.М. Кропивко // Економіка АПК. - 2016. - № 12 - С. 51
4. Програма розвитку селянських домогосподарств в Україні на період до 2020 року (проект) / [за ред. Ю.О. Лупенка, М.Й. Малика]. - К.: ННЦ ІАЕ, 2013. - 28с.
5. Прокопа І.В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки / І.В. Прокопа // Економіка АПК. - 2013. - № 10 - С. 16
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. - М. : Экономика, 1989. - 492 с.
7. Чаянов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим/А.В. Чаянов // Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. - М., 1918. С.4-5.
8. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. - К. : ННЦ ІАЕ, 2012. - 386с.
9. Family's diversification into an on-farm cookery school [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm>.
10. Waldemar Michna. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych / Waldemar Michna. - Warszawa, kwiecień 2011 r. - 28 s.

References

1. Diesperov, V.S. (2015) Tendentsiyi rozvitku sllskih domogospodarstv. *Ekonomika APK*, № 5, P. 70 [in Ukrainian].
2. V.K. Zbarskiy, P.K. Kanlnskiy (2008) Tendentsiyi rozvitku selyanskih domogospodarstv. *AgroInKom*. #5-6., P. 56-62 [in Ukrainian].
3. Kropivko, M.M. (2016) Osnovni napryami pldvischennya produktivnosti selyanskih gospodarstv. *Ekonomika APK*, № 12 - P. 51 [in Ukrainian].
4. Yu.O. Lupenko, M.Y. Mallk (2013) Programa rozvitku selyanskih domogospodarstv v UkraYinl na perlod do 2020 roku (proekt). K.: NNTs IAE, 28 p. [in Ukrainian].
5. Prokopa, I.V. (2013) Integratslyia tovarnih selyanskih gospodarstv u rinkovu sistemu funktslonuvannya agrarnogo sektoru: zagalni zasadi ta pershochergovl kroki. *Ekonomika APK*, № 10, P. 16 [in Ukrainian].
6. Chayanov, A.V. (1989) Krestyanskoe hozyaystvo: Izbrannyye trudyi / [redkol.ser.: L. I. Abalkin (pred.) i dr.], M. : *Ekonomika*, 492 p. [in Russian].

7. Chayanov, A.V. (1918) Priroda krestyanskogo hozyaystva i zemelnyiy re-zhim. *Trudyi Vseros. s'ezda Ligi agrarnyih reform.* - M., P.4-5 [in Russian].
8. Yavorska, T. I. (2012) Maliy blznes u silskomu gospodarstvi: teorlya I praktika: monograflya. K. : NNTs IAE, 386 p. [in Ukrainian].
9. Family's diversification into an on-farm cookery school [Online], Retrieved from: <http://www.fwi.co.uk/business / diversification/ familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm> [in English].
10. Waldemar, Michna (2011) Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych. *Warszawa, kwiecień*, 28 p. [in Polish].